

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

НОРМАТОВ ОТАБЕК МАХАМАТЖОНОВИЧ

**ЎРТА ОСИЁДА ЎТКАЗИЛГАН
РАЙОНЛАШТИРИШ СИЁСАТИНИНГ
ЎЗБЕКИСТОН ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ
ҲАЁТИГА ТАЪСИРИ**

(Монография)

ТОШКЕНТ
«TURON-IQBOL»
2022

УЎК 94 (575.1)
КБК

Маъсул муҳаррир:

Қ.К. Ражабов – тарих фанлар доктори, профессор

Тақризчилар:

А.Н. Расулов – НамДУ профессори, тарих фанлар доктори,

Х.Э. Юнусова – ЎзМУ «Ўзбекистон тарихи» профессори,
тарих фанлар доктори,

Я.Х. Фафоров – ЧДПУ, «Тарих» кафедраси профессори,
тарих фанлари номзоди

Мазкур монографияда Ўрта Осиёда районлаштириш сиёсати ўтказилишининг сабаблари ва объектив зарурияти, хусусан Ўзбекистонда ўтказилган районлаштириш сиёсати масаласи, унинг Ўзбекистон тараққиётига қай даражада таъсир кўрсатгани ва Ўзбекистон ССРда амалга оширган маъмурий ва иқтисодий районлаштириш сиёсати ҳамда унинг Ўзбекистон ССР ижтимоий-иқтисодий ҳаётига таъсирининг ижобий ҳамда салбий жиҳатлари, шунингдек, Ўзбекистон ССР ҳукуматининг районлаштиришга ёндошуви сингари муҳим масалалар катта ҳажмдаги архив ҳужжатлари, турли тарихий манбалар ҳамда даврий матбуот материаллари асосида ёритилган.

Монография районлаштириш даврида Ўзбекистондаги ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий жараёнлар тарихи билан шуғулланувчи тадқиқотчилар, ижтимоий-гуманитар соҳа мутахассислиги бўйича таҳсил олаётган талабалар, магистрлар ҳамда бевосита тарихга қизиқувчи кенг китобхонларнинг барчасига мўлжалланган.

*Чирчиқ давлат педагогика университети Илмий техник кенгашининг
16.03.2022 й. №8 мажлис баёномаси билан нашрга тавсия қилинган.*

ISBN

©

КИРИШ

Бугунги кунда жаҳондаги ривожланган давлатлар иқтисодий қудрат борасида учинчи дунё мамлакатларини анча ортида қолдирмоқда. ХХІ асрга келиб Ер юзидида ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар ўртасидаги иқтисодий фарқ яққол кўзга ташланмоқда. Ривожланган мамлакатларда турли минтақаларнинг табиий шароитлари ва имкониятларидан самарали фойдаланиш учун эркин иқтисодий зоналар ташкил қилиш ишлари кенг тус олган.

Дунёнинг қатор илмий тадқиқот муассасалари ва университетларида районлаштиришнинг иқтисодий, ижтимоий хусусиятлари, ҳудудларни ривожлантириш бўйича маркетинг хизматларини такомиллаштириш, эркин иқтисодий зоналарни ташкил қилиш, аграр соҳага таъсири, этник жараёнларда акс этиши, миграция ва урбанизация жараёнларида тутган ўрни, саноатлаштириш ва унинг оқибатлари каби масалалар устувор мавзулар сифатида ўрганилмоқда.

Ўзбекистонда мустақиллик йилларида совет ҳокимиятининг моҳияти ва унинг асосий ривожланиш босқичлари, совет давлатчилиги генезиси масалалари, большевиклар томонидан амалга оширилган янги иқтисодий сиёсат (НЭП) ва унинг мажбурий равишда тўхтатилиши, совет давлатининг миллий сиёсати ҳамда совет режимига қарши қуролли ҳаракат каби масалалар жиддий равишда ўрганилди. Бироқ Ўрта Осиёда ўтказилган районлаштириш ҳамда унинг Ўзбекистон тараққиётига таъсири ҳозиргача алоҳида тадқиқот сифатида ўрганилмаган.

Мазкур монографияда катта ҳажмдаги архив ҳужжатлари, турли тарихий манбалар ҳамда даврий матбуот материаллари орқали совет ҳокимияти минтақада, жумладан, Ўзбекистонда амалга оширган маъмурий ва иқтисодий районлаштириш сиёсати ҳамда унинг Ўзбекистон тараққиётига таъсири, бу таъсирнинг ҳам ижобий, ҳам салбий жиҳатлари, шунингдек, Ўзбекистон сиёсий раҳбариятининг районлаштириш масаласида тутган позицияси ва уларнинг муносабати кабилар бугунги куннинг долзарб мавзуларидан биридир.

Мустақиллик йилларида мамлакатни жадал ижтимоий-иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий ривожлантириш, қишлоқ жойларида аҳоли учун муносиб ҳаёт шароитларини яратиш, шунингдек, ислохотларни амалга оширишда фуқароларнинг бунёдкорлик салоҳиятини рўёбга чиқаришга қаратилган қатор муҳим давлат ва ҳудудий дастурлар, қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Зеро, «урбанизация жараёнларини жадаллаштирган ҳолда, ҳудудларни комплекс ривожлантириш, аҳоли учун муносиб турмуш шароитини яратиш керак»¹. Мазкур жараёнда ҳудудларни ривожлантириш билан боғлиқ илмий тадқиқотлар ҳам соҳага хос бўлган муаммоларни илмий таҳлил қилиш имконини беради.

¹ *Мирзиёев Ш.* Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // <https://president.uz/uz/lists/view/3324>

I БОБ

ЎРТА ОСИЁДА РАЙОНЛАШТИРИШ СИЁСАТИ ЎТКАЗИЛИШИНING САБАБЛАРИ ВА ОБЪЕКТИВ ЗАРУРИЯТИ

1.1. Ўрта Осиёда ўтказилган районлаштириш сиёсати мавзусининг манбашунослиги

Ўрта Осиёда ўтказилган районлаштириш сиёсатининг ўрганилганлик даражасига эътибор қаратадиган бўлсак, ўзига хос кўринишга эга. Ўрта Осиёда 1926 йили ўтказилган районлаштириш сиёсатининг Ўзбекистон ижтимоий ва иқтисодий ҳаётига таъсири мавзусига оид таърихий тадқиқотларни учта гуруҳ: совет даври, мустақиллик йиллари ҳамда хорижий тадқиқотларга бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқ.

Биринчи гуруҳга мансуб совет ҳокимияти йилларида жамоат арбоблари, тарихчилар ва иқтисодчилар томонидан яратилган айрим тадқиқотларда¹ Ўрта Осиёда ўтказилган районлаштириш, Ўзбекистон ССРда бу соҳада амалга оширилган ишлар, республиканинг иқтисодий ва сиёсий аҳволи, маъмурий-ҳудудий бўлиниши ва аҳолиси ҳақидаги фикрлар маълум маънода ўз аксини топган.

XX аср 20–30 йилларида чоп этилган бошқа бир туркум адабиётларда² РСФСР ва СССРда районлаштириш масалалари, Туркистон

¹ Средне-Азиатский Экономический район. Под редакцией Ю.И. Пославского и Г.Н. Черданцева. – Ташкент: Изд. ТЭС, 1922; Ксенофонов Ф. Узбекистан и Туркменистан. К вопросу об их вхождении в СССР. – Москва – Ленинград: Государственное издательство, 1925; Архипов Н.Б. Средне-Азиатские республики. 3-изд. – Москва-Ленинград: Государственное издательство, 1930; Илиас Алкин. Средняя Азия. Экономико-географический очерк Кара-Калпастана, Киргизстана, Таджикистана, Туркменистана и Узбекистана. Часть I. – Москва: Изд. Научно-исследовательской ассоциации по изучению национальных и колониальных проблем, 1931 ва б.

² Материалы по районированию Туркестана. Выпуск 1-ый. Сборник статей по районированию Туркестана. Под редакцией Д. Красновского. – Ташкент: Изд ТЭС, 1922; Материалы по районированию Туркестана. Выпуск II-ой. Проект администра-